

Medijska i informaciona pismenost – Politike i prakse

Uvod u istraživački izvještaj —
Crna Gora

Regionalna konferencija
Novi Sad, 23. novembar 2018. godine

Ovaj izvještaj je produciran uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj izvještaja je isključivo odgovornost partnera projekta "Mediji za građane-građane za medije" i autora i ni pod kakvim okolnostima ne odražava stav Evropske unije

Iskustva i perspektive medijske i informacione pismenosti u obrazovnom sistemu Crne Gore

Pavle Pavlović,
Institut za medije Crne Gore

1. Uvod¹

Pravce razvoja aktivnosti koje su imale za cilj promociju i unapređenje statusa medijske i informacione pismenosti u Crnoj Gori možemo pratiti u odnosu na aktere koji su realizovali inicijative u pomenutoj oblasti. U razmaku između dvije reforme, reforme predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja završene 2008. godine i reforme visokog obrazovanja završene 2017. godine realizovale su se brojne aktivnosti na polju medijske i informacione pismenosti kako na državnom institucionalnom nivou tako i kroz djelovanje civilnog sektora.

1.1. Reforma obrazovanja i uvođenje medijske pismenosti u obrazovni sistem

Već pomenutom reformom iz 2008. godine uvodi se izborni predmet medijska pismenost u srednje obrazovanje. Time je Crna Gora uz Sloveniju poslata jedina zemlja (iz bivše Jugoslavije) koja je pomenuti predmet „relativno rano“ realizovala na sličan način.² Naime, u periodu od 2000. do 2008. godine reformom predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja napravile su se značajne izmjene u cilju decentralizacije obrazovnog sistema i podizanja kvaliteta obrazovanja.³ Reforma je nastala u cilju „oblikovanja obrazovnog sistema koji će rezultirati stvaranjem znanja za lični i društveni razvoj“, a obilježila je saradnja civilnog sektora i međunarodnih organizacija sa predstavnicima državnih institucija.⁴ Svrha uvođenja izbornih predmeta je razvijanje participacije učenika kroz razvoj sopstvenih kapaciteta i interesovanja a u cilju razvoja demokratske klime u oblasti obrazovanja: „Izborni predmeti imaju, pored funkcionalnog usmjerenja za sticanje znanja iz oblasti koje individualno interesuju učenike/ce i roditelje, i demokratsku komponentu. Otvarajući mogućnost izbora postizemo da učenici/e utiču na promjenu tradicionalne klime u školi i društvu u cjelini. (...) Škola preko izbornih predmeta u velikoj mjeri

¹ Tekst koji slijedi nije lektorisan.

² U Sloveniji se predmet medijsko obrazovanje („medijska vzgoja“) počeo uvoditi kao izborni predmet 1994. godine. Reformom obrazovanja iz 2003. kojom je uveden devetogodišnji program u osnovnim školama, nastava na predmetu se počela realizovati u 7, 8 i 9 razredu OŠ.

³ Reforma sistema obrazovanja i implementacija novih obrazovnih planova i programa započela je 2006/2007 u gimnazijama. Strateškim dokumentima *Knjigom promjena* iz 2001. i *Osnova za obnovu nastavnih planova i programa*, kao i pratećim zakonskim izmjenama iz oblasti obrazovanja i vaspitanja urađeni su novi planovi i programi za predstojeću reformu (dostupno na: <http://www.zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=70145&rType=2&file=PREPORUKE%20za%20stampu.pdf>).

⁴ Bešić, M. & Reškovec, T., 2012. *Evaluacija reforme obrazovanja u Crnoj Gori*. [Online] Available at: <http://www.zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=119598&rType=2>, p. 7.

omogućava učenicima/ama da razviju svoje potencijale, znanja, vještine, sposobnosti, i da se sami/e uče demokratskim ulogama u društvu“.⁵

Idejno se uvođenje predmeta medijska pismenost kao izbornog predmeta u gimnazijama veže za inicijativu profesorice književnosti Božene Jelušić i podršku Fondacije Instituta za otvoreno društvo (Foundation Open Society Institute - FOSI). Kreiranjem nastavnog programa od strane Božene Jelušić i Tomislava Reškovca zadovoljile su se inicijalni uslovi koje je Ministarstvo prosvjete postavilo pred ovu inicijativu.⁶ Na sastanku odrašanom 4. aprila 2008. Savjet za opšte obrazovanje je odobrio uvođenje pomenutog predmeta u obrazovni sistem.⁷ Pilot projekat je započeo u Budvi i Kotoru, a sledeće godine je ponuđen svim školama opšteg srednjeg obrazovanja (gimnazije) kao izborni predmet.⁸ Predmet je jednogodišnji i programom je planirano da se nastava organizuje u drugom ili trećem razredu sa dva časa nedeljno. Uslov za formiranje razreda u školi je 20 đaka koji pohađaju nastavu. Međutim često se zbog kontinuiteta nastave na ovome predmetu ona izvodila i sa manjim brojem polaznika. Za potrebe predmeta pripremljen je nastavni materijal od strane medijskog eksperta Dragoljuba Vukovića i Janka Ljumovića (tadašnjeg direktora Crnogorskog narodnog pozorišta);⁹ sa druge strane, prilikom izvođenja nastave programom je predviđeno da se nastavnici služe nastavnom strategijom „MediLit Kit“.¹⁰

U školskoj godini 2018/2019. počela je s rezalizacijom nastava po novom nastavnom programu kojim se uvodi predmet medijska pismenost na Fakultetu političkih nauka.¹¹ Obrazovanje i edukacija u visokom obrazovanju u oblasti medijske pismenosti omogućena je tek nakon sprovedene reforme visokog obrazovanja. Reorganizacijom Univerziteta u susret reakreditaciji (2015-2017) učinjene su brojne izmjene u cilju efikasnijeg funkcionisanja univerzitetskih jedinica, kvalitetne realizacije nastave, rješavanja upravljačkih problema, veze sa tržištom rada, ažurnosti u poslovanju i kontrole održivosti.¹² Reformom je stavljen naglasak na primjeni praktičnih vještina i znanja. Fakultet političkih nauka je pretrpio izmjene jer je reorganizacijom prethodnog studijskog programa *Novinarstvo* uveden novi program *Medijske studije i novinarstvo*. Predmet medijsku pismenost studenti pohađaju na drugoj godini ovoga fakulteta.

⁵ Zavod za školstvo, 2011. Predmetni program - Crnogorski jezik i književnost. [Online] Available at: <http://www.zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=79595&rType=2>, p. 16

⁶ Božena Jelušić je profesor književnosti i književni kritičar čija oblast naučnog interesovanja obuhvata teoriju književnosti, književnu kritiku i metodiku nastave.

Tomislav Reškovac je profesor filozofije, logike i književnosti u Zagrebu. Saradnik je u nekoliko institucija koje se bave obrazovanjem i autor značajnog broja naučnih članaka. Autor je udžbenika etike za treći razred srednje škole.

⁷ Ružić, N., 2016. Challenges in the implementation of the subject of Media Literacy in the educational system in Montenegro. *Nova prisutnost*, 14 (2016)(1), pp. 69-89.

⁸ Predmet je ponuđen i srednjim mješovitim školama koje realizuju programe opšteg srednjeg obrazovanja. Od ukupno 20 škola opšteg srednjeg obrazovanja predmet medijske pismenosti je realizovan u 11. u poslednjoj školskoj godini (2017/2018) predmet je realizovan u 4 škole.

⁹ Ibid.

¹⁰ MediaLit Kit je nastavna strategija koja obezbeđuje školama i nastavnicima organizaciju i strukturu nastavnih aktivnosti u oblasti medijske pismenosti (dostupno na: <http://www.medialit.org/cml-medialit-kit>). Za potrebe izvođenja nastave u crnogorskim gimnazijama Pedagoški centar Crne Gore je obezbijedio prevod udžbenika *5 ključnih pitanja koja mogu izmijeniti svijet – Učeničke aktivnosti koje mogu izmijeniti svijet* autora Džefa Šera i Elizabet Toman.

¹¹ Fakultet političkih nauka, 2017. Novi nastavni plan i program Fakulteta političkih nauka Univerziteta Crne Gore. [Online], Available at:

http://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_18551/objava_3556/fajlovi/Nastavni%20plan%20i%20program%20za%20akademsk%20osnovne%20studije%20%20Medijske%20studije%20i%20novinarstvo.docx.

¹² Univerzitet Crne Gore, 2015. Analiza stanja i strateška opredjeljenja za reorganizaciju i integraciju Univerziteta Crne Gore. [Online], Available at:

http://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_4/objava_40/fajlovi/UCG%20Analiza%20stanja.pdf.

Ove studijske godine uveden je predmet medijska i informaciona pismenost i na doktorskim studijama ovoga fakulteta što daje određenu naučnu perspektivu ovoj oblasti u Crnoj Gori. Pomenutom reformom je izostala realizacija nastave ovoga predmeta na ostalim univerzitetskim jedinicama. Time su fakulteti koji školuju nastavni kadar i nakon čijeg završetka se dobija zvanje profesor ostali uskraćeni za realizaciju predmeta medijska pismenost.

1.2. Obuka nastavnog kadra

Za realizaciju nastave za predmet medijska pismenost u srednjim školama bila je potrebna obuka u cilju sticanja znanja iz ove oblasti jer nastavni kadar zaposlen u školama opšteg srednjeg obrazovanja nije u toku svojih studija imao prilike da stiče znanja u oblasti medijske pismenosti.¹³ Time se stvorila potreba da se projektno realizuju aktivnosti koje bi imale za cilj edukaciju nastavnika i njihovo osposobljavanje za rad na ovome predmetu. Pedagoški centar Crne Gore je kroz projekat „Mediji i obrazovanje – medijska pismenost“ u svrhu izvođenja nastave na predmetu medijska pismenost edukovao 28 nastavnika kroz dva dvoipodnevna seminara koji su se održali u aprilu i junu 2009. godine. Programe edukacije u oblasti medijske pismenosti Zavod za školstvo je počeo da nudi 2015. godine kroz programe stručnog usavršavanja nastavnika.¹⁴ Od 2015. do 2018. ova institucija je realizovala edukaciju 137 nastavnika kroz tri obuke: upotreba medija u demokratskom društvu, sigurna komunikacija sa medijima i medijska pismenost.

Edukacije zaposlenih su se obavljale i kroz aktivnosti Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“. Ova institucija je kroz program UNESCO participacije realizovala brojne aktivnosti u oblasti informacione i medijske pismenosti.¹⁵ Dva projekta realizovana u okviru ovoga programa (u periodu od 2014. do 2017.) imala su za cilj definisanje nacionalne strategije u oblasti informacione i medijske pismenosti i edukaciju zaposlenih u bibliotekama. Krajnji ishod projekta bio je predlog Strategije za informacionu i medijsku pismenost koja je 2017. godine predata Ministarstvu kulture. Kroz dva akreditovana programa obuke Nacionalna biblioteka je izvršila edukaciju i time ojačala kadrovske kapacitete (ukupno 169 polaznika realizovanog kursa) u oblasti informacione i medijske pismenosti. Za potrebe edukacije prevedena su i objavljena (u elektronskoj ili štampanoj formi) četiri UNESCO priručnika koji su imali za cilj promociju važnosti informacione i medijske pismenosti kao i smjernice za implementaciju iste.¹⁶

¹³ Nastavni program za predmet medijska pismenost predviđa profil i stručnu spremu nastavnika koji mogu izvoditi nastavu na ovom predmetu. To su profesori jezika i književnosti, psihologije, sociologije i filozofije uz dodatnu stručnu edukaciju. Stručna edukacija uključuje teme iz sociologije kulture i medija, političke filozofije, teorije medija, psihologije medija, estetike medija, semiologije i osnova tehnologije medija (dostupno na:

<http://www.zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=82431&rType=2>).

¹⁴ U posljednjem Katalogu programa stručnog usavršavanja nastavnika za školsku 2015/2016 akreditovani su sledeći programi: Informaciona i medijska pismenost u biblioteci i školi – edukacija edukatora, Informaciona i medijska pismenost – ključ za cjeloživotno učenje, Medijska pismenost – obuka nastavnika za izborni predmet, PISA projekat – čitalačka pismenost, Upotreba medija za učešće u demokratskom društvu (dostupno na:

<http://www.zavodzaskolstvo.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=253287&rType=2>).

¹⁵ Program UNESCO participacije pruža podršku nacionalnim, subregionalnim i regionalnim aktivnostima država članica a u skladu sa prioritetima za pet glavnih programskih oblasti organizacije u skladu sa Rezolucijom 37 C/35 (dostupno na:

https://www.unescomontenegro.com/index.php?option=com_content&view=category&id=45&layout=blog&Itemid=93&lang=sr).

¹⁶ U pitanju su sledeći priručnici: Informaciona i medijska pismenost - Smjernice za politiku i strategiju, Program obuke nastavnika za informacionu i medijsku pismenost, Uvod u otvoreni pristup i Infrastruktura za otvoreni pristup (priručnike je moguće preuzeti na zvaničnoj stranici nacionalne biblioteke (dostupno na: <https://nb-cg.me/>)).

1.3. Kampanje u oblasti medijske i informacione pismenosti

Zakon o elektronskim medijima uspostavlja Agenciju za elektronske medije kao nezavisni regulatorni organ nadležan za audiovizuelne medijske usluge.¹⁷ Agencija od 2018. godine implementira trogodišnji projekat razvoja medijske pismenosti u okviru kojeg realizuje kampanju „Birajmo šta gledamo“ u saradnji sa UNICEF-om u cilju podizanja nivoa svijesti o važnosti medijskog opismenjavanja roditelja, djece i staratelja.¹⁸ Projekat će uključiti i prvo kvantitativno mjerenje medijske pismenosti građana Crne Gore kao i edukaciju zaposlenih u Agenciji.¹⁹

Medijska i industrija informacionih tehnologija i usluga zbog svojih komercijalnih interesa takođe nudi aktivnosti koje doprinose razvoju medijske pismenosti. Od 2014. u okviru kampanje „Za svako dobro“ crnogorski operater Telekom podržava projekte koji imaju za cilj realizaciju aktivnosti u oblasti medijske pismenosti.²⁰ Ovim putem je 2018. godine podržan projekat „Teachtoday“ sa svrhom podizanja informisanosti djece i roditelja kako bi se izbjegle opasnosti i iskoristile sve prednosti koje pružaju digitalne tehnologije.

1.4. Naučno istraživački rad

Kao i u ostalim oblastima i naučni, istraživački i akademski rad karakteriše sporadičnost kada je u pitanju oblast medijske pismenosti. Časopis za istraživanje medija i društva *Medijski dijalozi* je izdanje broj 22/2015 posvetio temi medijske pismenosti.²¹

Ipak, nužno je istaći interesovanje akademske javnosti za ovu oblast, o čemu govore radovi objavljeni na temu medijske pismenosti u obrazovanju. Prvu evaluaciju procesa obrazovanja imamo u diplomskom radu Igora Varge objavljenom 2009. Autor ukazuje na pozitivne efekte realizacije nastave na medijsku osviještenost i kritički pristup medijskim sadržajima od strane đaka koji su pohađali nastavu.²² Jelena Perović je istraživala ulogu koju zaposleni u obrazovnim institucijama u cilju podizanja svijesti o važnosti nastave predmeta medijska pismenost. Autorka zaključuje da poboljšanje statusa nastavnog kadra, saradnja sa lokalnom zajednicom i medijima, redovnija obuka i širenje nastave predmeta medijska pismenost na ostale nivou obrazovanja su mjere koje bi poboljšale realizaciju nastave na ovome predmetu.²³

Analize stanja medijske pismenosti u Crnoj Gori su prisutne i u radu profesorice Fakulteta političkih nauka Nataše Ružić u kojem se autorka bavi izazovima implementacije predmeta medijske pismenosti u crnogorskom obrazovnom sistemu.²⁴

¹⁷ Skupština Crne Gore, 2010. *Zakon o elektronskim medijima*. [Online], dostupno na: <http://www.mek.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=260125&rType=2&file=Zakon%20o%20elektronskim%20medijima.pdf>.

¹⁸ Agencija za elektronske medije, 2017. *Medijska pismenost*. [Online], dostupno na: <http://www.medijskapismenost.me/o-nama/>.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Telekom, 2018. *Za svako dobro*. [Online], dostupno na: <https://www.telekom.me/za-svako-dobro-2017.nspj>.

²¹ Istraživački medijski centar, 2015. *Medijski dijalozi*. [Online], dostupno na: <https://medijskidijalozi.files.wordpress.com/2015/10/medijski-dijalozi-22.pdf>.

²² Varga, I., 2009. *Implementacija medijske pismenosti u obrazovni sistem*. [Online], dostupno na: <https://vdocuments.site/implementacija-medijske-pismenosti-u-obrazovni-sistem-igor-varga.html>.

²³ Perović, J., 2015. *Media Literacy in Montenegro*. [Online], dostupno na: <https://www.cogitatiepress.com/mediaandcommunication/article/view/335>.

²⁴ Ružić, N., 2016. Challenges in the implementation of the subject of Media Literacy in the educational system in Montenegro. *Nova prisutnost*, 14 (2016)(1), str. 69-89.

Ružić ukazuje na četiri problema slabe implementacije medijske pismenosti: izborni karakter predmeta, ekskluzivnost predmeta samo za srednje škole opšteg obrazovanja, nedovoljna posvećenost nastavnika da zainteresuju studente za predmet.²⁵

1.5. Uočeni nedostaci

Iako je prijem i ideja medijske pismenosti prvenstveno kroz uvođenje predmeta medijska pismenost u gimnazije imala veliku potporu Ministarstvu prosvjete, institucije se ne mogu pohvaliti bogatim strateškim i zakonodavnim okvirom kada je u pitanju ova oblast. Nedostatak strategije u oblasti medijske i informacione pismenosti pozicionira Crnu Goru među zemlje koje su na osnovnom („basic“) nivou razvijenosti medijske i informacione pismenosti.²⁶

Zakoni u Crnoj Gori štite slobodu izražavanja i zagovaraju razvoj profesionalizma i demokratije kao i zaštitu djece i omladine od štetnog uticaja medijskih sadržaja. Međutim, osim indirektnog prepoznavanja teme i njene veze sa konceptom medijske pismenosti konkretniji sistematičan rad u ovoj oblasti je izostao.

Izložene inicijative i rad u oblasti medijske pismenosti pokazuje različitu dinamiku i intenzitet. Uzimajući u obzir originalnost, broj aktera i važnost uvidjeli smo da bi bilo korisno detaljnije sagledati medijsku pismenost u obrazovanju, tj. kako se realizuje predmet medijske pismenost u školama opšteg srednjeg obrazovanja. Na važnost ove teme upućuju i zabrinjavajući rezultati PISA testiranja u Crnoj Gori.²⁷ Naime, ispodprosječni rezultati praktičnih znanja, kompetencija i vještina koje daci stiču u toku obrazovanja i trend pogoršanja je nešto što obilježava ovo testiranje — 2016. rezultati PISA testiranja su pozicionirali petnaestogodišnjake iz Crne Gore na 56 mjestu od 70 zemalja u kojima se ovo testiranje sprovodi.²⁸

Istoveremeno pad trenda pohađanja nastave na predmetu medijska pismenost ukazuje na stanje u ovoj oblasti. U poslednjoj školskoj godini (2017/2018.) svega je 60 đaka pohađalo nastavu na ovome predmetu.²⁹

Tome treba dodati i istraživanje Instituta za otvoreno društvo iz Sofije (Open Society Institute) koje ukazuje na lošu poziciju Crne Gore kada je u pitanju Indeks medijske pismenosti. Od 35 rangiranih zemalja Crna Gora se nalazi na 31. mjestu što je pad za dvije pozicije u odnosu na 2017. godinu.³⁰ U izvještaju se navodi da su razlozi loših rezultata slabi učinci u procesu obrazovanja i kontrolisani (neslobodni) mediji — u takvim uslovima je uticaj lažnih vijesti znatno veći.³¹

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid, str. 103.

²⁷ Roditelji.me, 2017. PISA testiranje nalaže promjene u sistemu obrazovanja. [Online], dostupno na: <https://www.roditelji.me/blog/2017/01/08/pisa-testiranje-nalaze-promjene-u-sistemu-obrazovanja/>.

²⁸ Dmitrović, D., 2015. PISA 2015. u Crnoj Gori - Rezultati. [Online], dostupno na: <http://www.iccg.co.me/1/images/dok/medjunarodno/PISA%202015%20rezultati.pdf>.

²⁹ U periodu od 2011. do 2017. godine nastavu na predmetu medijska pismenost je pratilo između 257 i 154 učenika sa izraženim trendom pada pohađanja nastave.

³⁰ Lessenski, M., 2018. *Common Sence Wanted - Resilience to "post-truth" and its Predictors in New Media Literacy Index 2018*. [Online], dostupno na:

http://osi.bg/downloads/File/2018/MediaLiteracyIndex2018_publishENG.pdf.

³¹ Ibid, str. 2.

1.6. Tematski fokus istraživanja u Crnoj Gori: Provođenje programa medijske pismenosti u opštim srednjim školama

Prethodno izloženi podaci ukazuju na potrebu istraživanja provođenja programa medijske pismenosti u oblasti formalnog obrazovanja. Nedostatak institucionalnog i strateškog okvira, pad pohađanja nastave, kvalitet obuke nastavnog kadra, izborni karakter predmeta, njegova ekskluzivnost na srednje škole opšteg obrazovanja, zabrinjavajući rezultati crnogorskih srednjoškolaca na PISA testiranju kao i loš indeks medijske pismenosti ukazuju na potrebu i pravac daljeg djelovanja.

Ispitivanje potreba i efikasnost implementacije predmeta medijska pismenost u Crnoj Gori u opštim srednjim školama je u fokusu našeg istraživanja kojeg ćemo predstaviti u narednim poglavljima ovog izvještaja. Pažnju smo usmjerili na srednje, ali i visoko obrazovanje, jer su najkonkretniji koraci napravljeni upravo na tom nivou. Decenijska distanca između reformi obrazovnog sistema upućuje na potrebu i za analizom konceptualnih razlika koje su se desile u ovoj oblasti, a od čijeg razumijevanja zavisi i kvalitetna implementacija. Ipak najveću pažnju ćemo posvetiti trenutnom stanju stvari. Utvrdili smo i preporuke na osnovi iskustva prilikom implementacije ovog predmeta.